

2. Карпенко-Карий І. Драматичні твори / Вступ. ст., упоряд. і приміт. Р. Пилипчика; Ред. С. Зубков. Київ : Наук. думка, 1989. 608 с.

3. Майстер драми : Драматичні твори І. Карпенка-Карого : Навч. посіб. Упоряд. А. Чічановського; передм. Л. Дем'янівської. Київ : Грамота, 2004. 496 с.

4. Працьовитий В. Українська історична драматургія : навчальний посібник. Львівський національний університет ім. І. Франка. Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2009. 209 с.

Бурчак Анастасія – студентка 3 курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: Українська драматургія II половини XIX століття.

Анна Ворона

Наук. керівник – к. філол. н., доц. Ткаченко В. І.

«ФІЛОСОФІЯ БОЛЮ» У ЗБІРЦІ І. ФРАНКА «ЗІВ'ЯЛЕ ЛИСТЯ»

Поетичний таланти Івана Франка розкривався поступово, але системно. З появи перших віршів збірки «Баляди і розкази», завершуючи останньою, він шукав свого стилю, слова, читача. На думку Б. Тихолоза, «Зів'яле листя» (1896) належить до визначних шедеврів поетичної творчості І. Франка [1, с. 11–12]. Згідно з поширеним уявленням, «Зів'яле листя» – найперше книга любовно-еротичної лірики. Отже, «книга з виразною емоційною домінантою, феномен чистої поезії» [1, с. 12–13]. **Актуальність** статті обумовлена потребою виокремити філософські мотиви в інтимній ліриці І. Франка.

Поезія «Зів'ялого листя» – це не лише вірші, окрилені почуттями, а й поезія думки. На характері «ліричної драми» позначилися особливості психотипу І. Франка як поета-мислителя, який навіть найінтимніші переживання піддавав розумовому аналізу, пропускав їх «крізь суворий фільтр... інтелекту».

Основним предметом мистецького вираження в «Зів'ялому листі» є тема кохання, отже, тема емоційна за природою, складається враження, що в художній структурі книги поетичні рефлексії домінують над поетичними емоціями – безпосередніми виливами почуття. Ліричний суб'єкт не тільки переживає, скільки медитує над почуттями, життєвими явищами, що їх породили, намагаючись виявити закономірності буття. Його рефлексії стосуються індивідуально-психологічних процесів, але не уникає він і погляду на людське існування в масштабі універсально-світоглядної проблематики, часто схиляючись до філософських узагальнень на основі особистого досвіду [1, с. 16–17].

Поруч із інтимно-психологічним сюжетом у ліричній драмі розгортається філософсько-інтелектуальний сюжет – перебіг міркувань над вічними проблемами людського буття-у-світі, зміна його світоставлення, поглядів на життя і смерть.

З-поміж усіх збірок І. Франка «Зів'яле листя» найкраще надається до інтерпретації в категоріях екзистенційної філософії та психоаналізу. Головні постулати екзистенційної філософії І. Франка використовує у збірці: щастя – ілюзія; любов – сон, химерна мрія; життя – страждання, біль, буття-до-смерті; смерть – єдина реальність та вихід з усіх життєвих проблем, звільнення від страждань. Це кризове світобачення екзистенційного типу, частково оперте на буддійські доктрини майї, сансари й нирвани та вкорінене в життєвих невдачах письменника. Загальна філософсько-естетична концепція збірки екзистенційно-антропософська: проблеми соціального та

національного буття, що переважають у поезії «пророцтва і бунту», тут відходять на задній план, натомість у центрі уваги – особистісне існування (екзистенція). Зажуреність у душевні глибини слабкої, закинута в чужий для неї світ людини, сконцентрована на її суперечливому внутрішньому житті єднають «Зів'яле листя», до прикладу, з «Осіnnими думами», проте, у збірці «З вершин і низин», ці проблеми перебували на периферії художньої моделі світу, а в ліричній драмі вони зібрані в концептуальний пучок самою поетичною особистістю протагоніста-самогубця [1, с. 21–22].

Протиборство еросу й танатосу – це головний сюжетотворчий конфлікт «ліричної драми», який спричиняє рух художньо-філософської рефлексії. Життя і смерть зійшлися впритул, і ліричний суб'єкт-протагоніст перебуває проміж них, відчуваючи напругу цього протистояння. Екзистенційна ситуація героя – принципово межева. Позбавлений надії на взаємну любов, він приречений на страждання, сумніви й внутрішні хитання, а відтак – на смерть. Життя в любові, що вабить героя спершу, міняється на життя без любові, позбавлене сенсу, абсурдне, а тому рівноцінне смерті; відтак відбувається підміна понять: любов виявляється тотожною смерті, і прагнення до взаємності з коханою перетворюється на патологічне жадання самострати; біофілія вироджується в некрофілію. Герой коливається між коханням і смертю, обирає смерть, коли вибрати життя стає неможливим. У найзагальнішому формулюванні «лірична драма» розгортається за таким сценарієм: любов як надія і віра – відсутність взаємності – біль, страждання – зневіра як смерть надії – суїцид як «визвілля із болю» [1, с. 28].

Любов у часи молодечого романтизму – винятково конструктивна, творча стихія, та у «Зів'ялому листі» це чисте почуття обертається руйнівним боком. Поняття любові осмислене як нерозділене, безнадійне кохання до фатальної жінки, зазнає низки емоційно-сміслових

трансформацій, інволюціонуючи від «ублагороднюючого», почуття до жорстокого спричинника самогубства: любов-пристрасть, любов-ідеал, любов-ілюзія, любов-страждання, любов-сиротина, любов-привид, любов-повія, любов-вампір, любов-ненависть, любов-смерть.

Аналогічних метаморфоз зазнає й ліричний герой: із закоханого він обертається на мученика серця, щоб стати на шлях суїциду. Тріада «коханець – страдник – самогубець» визначає координати образу протагоніста. Зневіра огортає суб'єкта сповіді, страждання червом точить його серце, атмосфера приреченості на поразку паралізує волю, особисте нещастя виростає у «духовне сирітство», «крик болю» стає «культром болю» і знаходить звільнення у смерті [1, с. 30–31].

Тема смерті наростає поступово, як у музичному творі, на основі розвитку мотиву за принципом контрапункту, чорне пасмо смерті зарисовується спочатку злегка, потім зникає, але знову появляється з більшою інтенсивністю, щоб у фіналі витіснити інші складники акордів збірки. Уже в фіналі герой одержимий стихією танатосу, а майже кожен вірш останнього «жмутку» і становить поетичну рефлексію на тему смерті.

«Перший жмуток» становить завершену любовну драму, впродовж якої зазнає переосмислення категорія любові, а разом – і духовна фізіономія ліричного суб'єкта. Любов – фатальний потяг («Не знаю, що мене до тебе тягне» – робить героя «цілим чоловіком»), сильним і безстрашним, ушляхетнює душу, відроджує до життя, дарує свободу: *«Себе я чую сильним і свобідним, Мов той, що вирвався з тюрми на світ; Таким веселим, щирим і лагідним, Яким я був за давніх, давніх літ»* [2, с. 205]. Це любовний дар, любов-звільнення, любов-воскресіння.

Любов постає як складне почуття, яке виповнює духовний світ людини: свою обраницю герой кохає *«як згублену любов, не сповнене бажання, невиспіваний спів, геройське поривання. Як все найвищеє... чим душу я кормлю,*

як той огонь, що враз і гріє й пожирає, як смерть, що забиває й від мук ослобоняє...». У цих рядках уперше виринає філософська ідея нерозривного зв'язку еросу і танатосу, любові як смерті, самознищення; смерті як звільнення від страждань.

Категорія фатуму стає всесильною; опозиція долі і волі вирішується на користь першої. Герой не бачить можливості протестувати проти такого стану речей. Він неспроможний розв'язати життєві суперечності, а тому прагне втекти від болю. Він опиняється у становищі духовної дезорієнтації, в екзистенційній безвиході, заблуканий і закинутий у чужий світ: «*Мов у лісі без дороги, лишився я. Куди тепер? За чим? Підтяті думи, не провадять ноги, а в серці холод... Дим довкола, дим...!*» [2, с. 213]. Любов відтепер – «мстивий бог». Та, «в котрій вбачав красу і ціль буття» – привид. На привид обертається образ любки у XV вірші «жмутку»: «*І на моє бурливе серце руку // Кладає той привид, зимну, як змія, // І в серці втишує всі думи й муку*» [2, с. 214].

У «Другому жмутку» поетичне осмислення цієї історії набуває споглядально-медитативної тональності. Кристалізувавши усвідомлення примарності щастя у символічну картину «надсянської легенди» з візією раптового щезнення карети з четвіркою коней під кригою на дні ріки, ліричний герой побачив драму власного серця: це його любов зникла у темних водах часу. Протагоніст доходить висновку, що об'єкт замилювання – продукт його фантазії: «*Ні, не тебе я так люблю, // Люблю я власну мрію!// За неї смерть собі зроблю,// Від неї одурію*» [2, с. 226].

Ліричний суб'єкт переживає конфлікт між життям і смертю. «*З тобою жить – важка лежить// Завада поміж нами;// Без тебе жить – весь вік тужить// І днями і ночами*» [2, с. 231]. Екзистенційна позиція героя межова, він зависнув між життям і смертю: «*Ні без тебе нема,// Ні близ*

тебе спокою, мій світе!// І земля не прийма,// Ох і небо навіки закрите» [2 с. 232].

Пролог «Третього жмутку» ще сумніший: під акомпанемент «дзвону посмертного» лунає крик: «*Я умер!*». Нерозділену любов герой пережив як духовну смерть. Огонь чуття згорів, і «*серце гадь пожерла...*» [2, с. 235]. Тепер ліричний герой спустошений («*Лиш біль і се страшенне: бам, бам, бам,// А сліз нема, ні крові, ані поту*», очужілий усьому світові, лягає в досмертний штиль немов «*судно без мачтів і вітрил*» [2, с. 235], таке подібне до зневіреного Човна.

У душі ліричного героя панує інстинкт смерті, який, не знаходячи зовнішнього об'єкта, скеровується всередину. На думку Б. Тихолоза, у ліричного героя «гранично загострюється морально-психологічний конфлікт волі до смерті й жадання жити, свідомого наміру й інстинкту, рішучості й тваринного страху» [33, с. 45].

У філософсько-ліричному сюжеті «Зів'ялого листя», на наш погляд, – три спроби зав'язки, з яких вдала лише остання, й одна – остаточна й безповоротна – розв'язка. Трьом «божествам» кланявся герой «ліричної драми»: коханій, чортові і Будді, проповідникові забуття, та лише з останнім вдалося йому досягнути порозуміння. Три струни торкає Франкова муза почергово: струну Ероса, струну Фауста і струну Будди. Найжагучіше звучить перша, та найбільш переконливо (в контексті ліричного сюжету) – останні: лише вона розв'язує всі конфлікти, знімає суперечності. Любовний, фаустівський і буддійський мотиви пов'язані безпосередньо: шлях ліричного героя пролягає від коханої – до диявола і від диявола – до Будди. Пригадаймо: кохана становить сенс життя героя, та позбавляє його надії: він шукає порятунку в нечистого. Тому він непотрібен: адже вже й так йому належить, як і його недосяжна обраниця.

«Зів'яле листя» – екзистенційний експеримент І. Франка. Це випробування на міцність і художня

версифікація одного з можливих шляхів людського існування та його відхилення як тупикового. У філософському сенсі «лірична драма» є послідовним розгортанням до крайніх меж негативістської філософії «буття-до-смерті», проповідуваної «геніями ночі». Франкова «Книга пісень» – «лірична драма» «Зів'яле листя» – це, безперечно, книга любові. Чистого, святого божественного почуття – «дива золотого». І – тяжкої, невиліковної душевної недуги, яка стає недугою на смерть, диявольської спокуси, «бажаного, страшного... гріха!». Відтак «Зів'яле листя» – це книга страждання, болю. Зрештою – книга смерті. Любов і смерть тут від початку ідуть поряд, мов нерозлучні сестри.

Література

1. Тихолоз Б. Ерос versus Танатос (Філософський код «Зів'ялого листя»). Львів : видавничий центр ЛНУ ім. І.Франка, 2004. 89 с.
2. Франко І. Вибрані твори: В 3-х томах. Т. 1: Поезії, поеми. 2-е видання, доповнене. Дрогобич : Коло, 2005. 824 с.

Ворона Анна – студентка 3 курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: українська лірика II половини XIX століття.

Іванна Колодій

Наук. керівник – к. філол. н., доц. Ткаченко В. І.

НОВЕЛІСТИКА І. ФРАНКА: ОСОБЛИВОСТІ ЖАНРУ

У праці про розвиток епічної структури оповідання другої половини XIX століття Т. Гундорова зазначає, що